ÎS SERİYYESİ
(سرية العيص)

Hz. Peygamber'in Kureyş kervanı üzerine Zeyd b. Hârise kumandasında gönderdiği seriyye.

Îs, Mekke-Medine arasında Kızıldeniz sahilinde bir yerin adıdır. Cüheyne kabilesinin arazisi olan Îs, Mekke'den Suriye'ye giden ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Kervancılar, Îs-i Zenbânî diye anılan bir suyun da olduğu bu ağaçlık mevkide dinleniyorlardı. Hz. Peygamber, hicretin 7. ayında (Ocak 623) Sîfülbahr veya Hamza b. Abdülmuttalib seriyyesi denilen ilk seriyyeyi de buraya göndermişti (bk. HAMZA).

Resûl-i Ekrem, hicretin 6. yılı Cemâziyelevvelinde (Ekim 627) Suriye'den dönmekte olan Kureyş'e ait bir ticaret kervanını ele geçirmek için Zeyd b. Hârise kumandasında 170 kişilik bir süvari birliğini Îs'e gönderdi. Kervanda, Hz. Peygamber'in büyük kızı Zeyneb'in müşrik olduğu için ayrıldığı eşi Ebü'l-Âs da vardı. Ebü'l-Âs'ın yanında Safvân b. Ümeyye'ye ait külliyetli miktarda gümüş ve Kureyş müşriklerine ait değerli mallar bulunuyordu. Süvari birliği kervanı kuşattı, kervancıları esir alıp mallarına el koydu. Esirler ve ele geçen mallar Medine'ye getirildi. Resûl-i Ekrem ganimeti seriyyeye katılanlar arasında pay etti. Zeyd'in kumandasındaki birliğin özel olarak kervan için gönderilmediği, kervana rastladığı da rivayet edilir (Nûreddin el-Halebî, III, 175 vd.; Zürkânî, II, 187).

Îs'te müslümanlara esir düşmekten kurtulan Ebü'l-Âs, geceleyin Medine'ye gelerek Zeyneb'den kendisine eman vermesini istedi (İbn Hişâm, II, 303; Taberî, II, 470). Ebü'l-Âs'ın esirlerle birlikte Medine'ye getirildiği de nakledilir (İbn Sa'd, II, 87; Belâzürî, I, 398-399). Teyzesinin oğlu ve iki çocuğunun babası olan Ebü'l-Âs'ın durumu Zeyneb'i üzmüştü. Bir sabah namazı sırasında hücre-i saâdetin mescide açılan kapısından, bir rivayete göre ise kadınların namaz kıldığı bölümden yüksek sesle ona eman verdiğini ilân etti. Hz. Peygamber kızına, müşrik olduğu için Ebü'l-Âs ile beraberliğinin mümkün olmadığını, ancak İslâm'ın da reddetmediği himaye geleneğine uygun olarak isteğini kabul ettiğini belirtti. Zeyneb, ayrıca babasından Ebü'l-Âs'a emanet edilen malların iadesini talep etti. Resûl-i Ekrem de durumu sefere katılanlara açtı ve ganimetin hakları olduğunu, ancak iyilikte bulunup geri verirlerse bundan hoşnut kalacağını söyledi. Bunun üzerine müslümanlar ganimetten paylarına düşen malları iade ettiler. Ebü'l-Âs, malları Mekke'ye götürüp sahiplerine teslim ettikten sonra müslüman olduğunu bildirdi. Vâkıdî ve İbn İshak'a göre bu olay Hudeybiye Antlaşması'ndan önce gerçekleşmiştir; Mûsâ b. Ukbe ise Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra veya o sırada meydana geldiğini nakleder. Bu rivayete göre kervanı Ebû Basîr, Ebû Cendel ve arkadaşları ele geçirmişlerdir (İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 282-283).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Meğāzî*, I, 5; II, 553-554; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 302-304; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, II, 87; VIII, 32-33; Belâzürî, *Ensâb*, I, 377, 398-399; Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), II, 470-471, 641; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-ḫulefâ'* (nşr. el-Hâfız es-Seyyid Azîz Bek), Beyrut 1408/1987, s. 271; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 45; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eṣer*, Beyrut 1402/1982, II, 140; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, III, 282-284; Nûreddin el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn*, Beyrut, ts. (Darü'l-ma'rife), III, 175-178; Zürkânî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, Kahire 1271, II, 187-190; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 327-332; VI, 60-68.

NEBİ BOZKURT

ÎSÂ
(عيسى)

Kur'an'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber.

Hz. Îsâ Kur'ân-ı Kerîm'de Îsâ, İbn Meryem ve Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hıristiyanlık'ta ise Îsâ Mesîh Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir.

Îsâ, gerek Hıristiyanlık'ta gerek İslâm'da hem Îsâ hem de Mesîh olarak adlandırılmaktadır. İnciller'de yer aldığı şekliyle Îsâ ismi ona, meleğin Yûsuf'a (Matta, 1/21) ve Meryem'e (Luka, 1/31) tâlimatı doğrultusunda verilmiştir. Batı dillerinde Îsâ karşılığında kullanılan Jesus isminin aslı "Yahve kurtuluştur, Yahve kurtarır" anlamındaki İbrânîce Yehôşûa'nın kısaltılmış şekli olan Yeşua'dır. Kelime Iesous şeklinde Grekçe'ye, oradan da Iesus biçiminde Latince'ye geçmiştir. Îsâ'nın ismi İnciller'de ve Pavlus'un mektuplarında Iesous olarak geçmektedir. Ahd-i Atîk'in Yunanca tercümesinde Yoşua (Çıkış, 17/10), Yehôşûa (Zekarya, 3/1) ve Yeşua (Nehemya, 7/7; 8/7, 17) kelimeleri hep Iesous olarak kaydedilmiştir. Matta (1/21), Îsâ kelimesine "kurtarıcı" anlamı vermektedir. Arapça konuşan hıristiyanlar İbrânîce Yeşua'nın Süryânîce'deki şekli olan Yeşu'u Yesu' diye telaffuz etmekte (*EI*[2] [Fr.], IV, 85), Kur'ân-ı Kerîm'de ve İslâmî literatürde ise Îsâ ismi kullanılmaktadır. Bazı Batılı yazarlar, kelimenin Îsâ şeklinin Hz. Muhammed'e bizzat yahudiler tarafından empoze edildiğini ileri sürerler. Buna göre yahudiler, Hz. Ya'kūb'un oğlu olan ve Tevrat'ta pek tasvip edilmeyen Esaü'nün ruhunu taşıdığı iddiasıyla Hz. Îsâ'ya Esaü adını vermişlerdir, Îsâ kelimesi de buradan gelmektedir (*a.g.e.*, IV, 85). Ancak Îsâ sonrasının en önemli yahudi dinî literatürü olan Talmud'da Îsâ'nın hiçbir zaman Esaü ile mukayese edilmemiş olması bu iddiayı geçersiz kılmaktadır (Parrinder, s. 17).

Îsâ kelimesinin Arapça olduğunu kabul edenler ise "donuk, beyaz renkte olmak" anlamında 'ayes kökünden geldiğini ve rengi beyaz olduğu için onun bu adı aldığını ileri sürerler. Kelimenin "yönetmek, idare etmek" anlamındaki 'avs kökünden türediğini söyleyenler de vardır. Buna göre Hz. Îsâ nefsini taatle, kalbini muhabbetle ve ümmetini Allah'a davetle eğittiği için kendisine bu ad verilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "'ays" md.; Mustafavî, VIII, 272; Fîrûzâbâdî, VI, 111; Jeffery, s. 219). Ancak müslüman dilciler genellikle kelimenin İbrânîce veya Süryânîce'den geldiğini kabul etmektedir (*Lisânü'l-'Arab*, "'avs", "'ays" md.leri;

Ayasofya güney galerisinin duvarındaki İsâ tasviri – İstanbul

Fîrûzâbâdî, VI, 111; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, s. 452).

Mesîh sıfatına gelince, Batı dillerinde Christ şeklinde ifade edilen bu kelimenin aslı Grekçe Hristos'tur (Christos). Îsâ ad, Mesîh ise unvandır. Mesîh sıfatı erken dönemlerden itibaren özel isim gibi kullanılmaya başlanmıştır. Yeni Ahid'de Îsâ, Mesîh sıfatı yanında rab, kurtarıcı, Allah'ın oğlu, Allah'ın kulu, insanoğlu, iyi çoban, yol, gerçek, hayat gibi unvanlar da taşımaktadır.

Hıristiyanlık'ta Îsâ. A) Hayatı. Hıristiyanlığın en belirgin vasfı, Hz. Îsâ ile ilgili inanç ve telakkiler üzerine temellendirilmiş bir din olmasıdır. Bu sebeple Îsâ'nın kimliği, tabiatı ve mesajı Hıristiyanlık tarihi boyunca çok tartışılmış, onun hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır. Ancak hayatına, özellikle de çocukluk ve gençlik yıllarına dair birinci derecede kaynaklar oldukça sınırlıdır; çünkü Hıristiyanlık teolojisinde Îsâ'nın dünyevî hayatından çok ölümü, dirilmesi ve semaya urucu önem taşımaktadır. Bundan dolayı sahih sayılan bugünkü İnciller'de dünyevî hayatına fazla önem verilmemiş, dünyevî hayatını ön plana çıkaran, çocukluğu ve gençliği hakkında bilgiler veren diğer İnciller ise sahih kabul edilmemiştir. Îsâ ile ilgili Hıristiyanlık dışı kaynaklar ise yok denecek kadar azdır.

İnciller'de Îsâ'nın Beytlehem'de doğduğu bildirilmekle beraber Nâsıralı diye takdim edilmektedir. Ancak bu kelimenin menşe ve anlamı tartışmalıdır, çünkü Nâsıra hem bir yerleşim merkezinin hem de bir dinî hareketin adıdır. Öte yandan kelime "Allah'a adanmış, Allah'ın elçisi, mukaddesi" anlamlarına da gelmektedir (bk. NÂSIRA). Hz. Îsâ'nın memleketinin Nâsıra olduğu belirtilirse de (Matta, 13/54, 57; Markos, 6/1, 4; Luka, 4/16, 24; Yuhanna, 1/45) Nâsıra'da değil Beytlehem'de doğduğunu söyleyenler, memleket (patris) kelimesinin mutlaka doğum yeri anlamına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Ancak Matta, Îsâ'nın Yahudiye Beytlehemi'nde (2/1), Luka, Yahudiye'de Dâvûd'un şehri olan Beytlehem'de (2/4) doğduğunu kaydetmektedir. Markos ve Yuhanna ise Beytlehem'den ve Îsâ'nın orada doğduğundan hiç bahsetmemiş, sadece Nâsıra'yı onun memleketi olarak göstermiştir. Îsâ dünyaya gelmeden önce annesi Meryem Nâsıra'da ikamet etmekteydi (Luka, 1/26-27). Mısır dönüşünde de aile yine Nâsıra'ya yerleşmiş ve Îsâ'nın hayatının otuz yılı burada geçmiştir.

Hz. Îsâ'nın doğum tarihi kesin şekilde bilinmemekteyse de milâdî başlangıç olarak kullanılan tarihin yanlış olduğu kabul edilmektedir. Bugün kullanılan tarih, VI. yüzyılda yaşamış bir papaz olan Dionysius Exiguus tarafından ortaya konulmuştur. İnciller'de verilen bilgiye göre Îsâ, Kral Hirodes günlerinde Beytlehem'de doğmuştur (Matta, 2/1). Hirodes'in Îsâ'yı öldürme planı üzerine meleğin uyarısıyla Yûsuf, Îsâ'yı Mısır'a götürmüş ve Hirodes'in ölümünden sonra geri dönmüşlerdir (Matta, 2/19-22). Tarihçi Josephus'a göre Hirodes otuz yedi yıl hüküm sürmüş, milâttan önce 4 yılında Paskalya'dan evvel, ay tutulmasından sonra ölmüştür. Astronomik hesaplar, ay tutulmasının Roma takvimine göre 750 yılının 12-13 Mart gecesi vuku bulduğunu göstermektedir. Paskalya ise 12 Nisan 750'de başlamıştır. Buna göre Hirodes'in ölüm tarihini 1 Nisan 750, diğer bir ifadeyle milâttan önce 4 yılı olarak kabul etmek daha gerçekçidir. Îsâ'nın doğumu ile Hirodes'in ölümü arasında cereyan eden olaylar iki üç aylık bir süreyi gerektirdiğinden Îsâ'nın doğumunu milâttan önce 5 yılının sonu veya 4 yılının başı olarak kabul etmek uygun olur (*NDB*, 385). Müneccimlerin gelişini milâttan önce 5 yılına, Îsâ'nın doğumunu ise onların gelişinden bir yıl önceye, yani 6 veya 7 yılına yerleştirenler de vardır.

Hz. Îsâ'nın doğduğu ay ve gün konusunda da kesin bilgi yoktur. Batı kiliselerince kabul edilen 25 Aralık ilk defa IV. yüzyılda doğum günü olarak kutlanmıştır. Bu konuda kiliseler arasında ihtilâf vardır. Hippolyte, III. yüzyılın başında güneş ilâhı Mithra'nın bayramı olan 25 Aralık'ı doğum günü kabul ederken İskenderiyeli Clement 19 Nisan'ı, diğerleri ise 18 Nisan'ı, 29 Mayıs'ı veya 28 Mart'ı ileri sürmüşlerdir. Milâttan sonra IV. yüzyılda Malaki kitabında yer alan "salâh güneşi" (4/2) ifadesi Îsâ olarak yorumlanmış, güneş ilâhı Mithra'nın yerine salâh güneşi Îsâ konulmuş ve 25 Aralık Noel kabul edilmiştir. Doğu ve Ermeni kiliselerinde ise 6 Ocak kabul edilmektedir (ayrıca bk. NOEL).

İnciller'de verilen bilgiye göre Hz. Îsâ'nın annesi Meryem, Zekeriyyâ'nın hanımı Elizabeth'in kız kardeşinin çocuğudur. Meryem, Îsâ'yı babasız dünyaya getirmiştir. İnciller'de Meryem'in anne ve babasından bahsedilmemekte, sadece Îsâ'nın doğumundan önce Galile'de Nâsıra şehrinde oturduğu, Dâvûd evinden Yûsuf adlı bir dülgerle nişanlı olduğu belirtilmektedir (Matta, 13/55). Meryem'in teyzesi Elizabeth, Hârûn soyundan olduğuna göre (Luka, 1/5) Meryem de aynı soydan gelmelidir.

Dört İncil'den sadece Matta (1/1-16) ve Luka'da (3/23-28) Îsâ'nın şeceresi verilmektedir. Matta İncili Îsâ'nın şeceresini Dâvûd ve İbrâhim'e kadar çıkarmakta, böylece İbrâhim'e yapılan vaadin, ayrıca Yahudilik'te beklenen Mesîh'in Dâvûd soyundan olacağına dair inancın Îsâ'da gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Luka da Hz. Îsâ'nın beklenen Mesîh olduğunu vurgulamak amacıyla şeceresini vermektedir. Ancak bu iki İncil'deki şecere listeleri birbirinden farklıdır. Matta'nın listesinde Dâvûd'dan Îsâ'ya kadar yirmi sekiz isim yer alırken Luka'nın listesinde bu sayı kırk bire çıkmaktadır, isimlerde de farklılık vardır. Îsâ'nın babasız dünyaya geldiği kabul edildiği halde her iki liste de Meryem'in nişanlısı Yûsuf ile son bulmaktadır. Listeler arası çelişkiyi gidermek için Matta'daki listenin dülger Yûsuf'a, Luka'daki listenin de Meryem'e ait olduğu ileri sürülürse de bununla çelişki ortadan kalkmamaktadır.

Luka İncili'ne göre Cebrâil, Yûsuf ile nişanlı olan Meryem'e bir oğlan doğuracağını müjdeler ve adının Îsâ olacağını bildirir. Ona yüce Allah'ın oğlu denecek, Rab Allah ona babası Dâvûd'un tahtını verecek, Ya'kūb'un evi üzerinde ebediyen saltanat sürecek ve onun melekûtuna hiç son olmayacaktır (Luka, 1/26-34). Meryem kendisinin evli olmadığını, dolayısıyla böyle bir doğumun olamayacağını belirtince melek Allah'tan olan bir sözün hükümsüz kalamayacağını belirtir (Luka, 1/34-38). Meryem'in hamileliği anlaşılınca Yûsuf nişanı bozmak ister, ancak Rabb'in meleği rüyasında ona görünerek çocuğun Rûhulkudüs'ten olduğunu söyleyip Yûsuf'u ikna eder (Matta, 1/18-21, 24-25).

Yine Luka İncili'ne göre Yûsuf ile Meryem, milâttan önce 29-milâttan sonra 14 yılları arasında imparator olan Kayser Augustus'un buyruğu üzerine nüfusa yazılmak için Beytlehem'e giderler ve bir ahırda kalırlar. Meryem Îsâ'yı burada doğurur (2/1-7). Çok eski bir geleneğe göre ise Îsâ ahırda değil Beytlehem'e yakın bir mağarada dünyaya gelmiştir. Doğumun sekizinci gününde ona Îsâ adını koyup sünnet ettirirler (Luka, 2/21). Kırk gün sonra şeriata uygun olarak (Levililer, 12) Yeruşalim'e mâbede götürürler ve gerekli takdimelerde bulunduktan sonra Nâsıra'ya dönerler. Kudüs'te Simeon adlı sâlih ve dindar bir adamla kendini mâbede adamış Anna adındaki yaşlı bir kadın

onun beklenen Mesîh olduğunu anlarlar (Luka, 2/25-38). Bu arada Hirodes, Beytlehem ile çevresinde iki yaşın altındaki bütün erkek çocukların öldürülmesini emreder (Matta, 2/16).

Hz. Îsâ'nın çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili olarak İnciller'de sadece Fısıh (Paskalya) bayramı münasebetiyle on iki yaşında Kudüs'e götürülmesi olayı zikredilmiştir (Luka, 1/80; 2/52). Bayram sonunda Îsâ'yı kaybeden Yûsuf ve Meryem, onu mâbedde din adamlarıyla sorulu cevaplı konuşma yaparken bulurlar. Dinleyenler onun anlayışına ve cevaplarına şaşırırlar (Luka, 2/41-52).

İnciller'de yer alan bilgi ve işaretlerden Îsâ'nın çocukluk ve gençliğiyle ilgili şu hususlar tesbit edilebilir: Îsâ'nın Ya'kûb, Yahuda, Yoses ve Simun adında dört erkek kardeşi, ayrıca kız kardeşleri vardır. Bazı yorumcular, Îsâ'nın kardeşlerinin Yûsuf'un ilk evliliğinden olduğunu kabul etmekte, bazıları bunların Îsâ'nın kuzenleri olduğunu, bir kısmı ise Meryem ile Yûsuf'un çocukları olup Îsâ'dan sonra doğduklarını ileri sürmektedir (*NDB*, s. 389). Îsâ da Yûsuf gibi dülger olmuştur (Markos, 6/3). Ayrıca okuma yazma biliyordu (Luka, 4/17). Kutsal yazılara yaptığı atıflar onları çok iyi bildiğini göstermektedir (Yuhanna, 7/15). Eski İbrânîce'nin yerine geçen Ârâmî dilini konuşuyordu. Çevresinde Grekçe'nin konuşulduğunu, dolayısıyla Grekçe'yi de anlayabileceğini düşünenler vardır (*a.g.e.*, s. 389).

Matta İncili Azîz Yûsuf'u ön plana çıkarmakta, Meryem ise hep geri planda kalmaktadır. Mesîhî müjdelerin Hz. Îsâ'nın şahsında gerçekleşmesi, Yahudilik'ten Hıristiyanlığa geçen insanlara hitap eden Matta İncili için dikkat çekici bir husustur. Luka İncili'nde ise bütün dikkat çocuk Îsâ ve annesi Meryem üzerine yoğunlaşmıştır.

Îsâ Beytlehem'de bir ahırda dünyaya gelmiş, kırk gün sonra Rabb'e takdim edilmek üzere mâbede götürülmüş, daha sonra müneccimler gelmiş ve Îsâ'yı doğduğu ahırda değil bir evde bulmuşlardır (Matta, 2/11). Müneccimlerin ziyaretinden hemen sonra da Mısır'a kaçma olayı vuku bulmuştur. Luka İncili'ne göre aile, Îsâ'nın Kudüs'te Rabb'e takdim edilmesinden hemen sonra Nâsıra'ya dönmüştür. Çünkü bu İncil'de ne Hirodes'in zulmünden ne de Mısır ikametinden bahsedilmektedir.

İnciller'e göre Hz. Îsâ'nın tebliğ faaliyeti, Yahyâ tarafından vaftiz edilmesi ve şeytan tarafından denenmesinin ardından başlamıştır. Îsâ'dan altı ay büyük olan Yahyâ, ondan önce tebliğ faaliyetine başlayarak insanları göklerin melekûtunun çok yakın olduğunu haber verip tövbeye davet eder. Gelenler günahlarını itiraf edip Yahyâ tarafından vaftiz edilir. Otuz yaşlarındaki Îsâ da (Luka, 3/23) Yahyâ tarafından vaftiz edilir. Vaftizden sonra Rûhulkudüs onu çöle götürür ve çölde kırk gün, kırk gece oruç tutar. İblîs onu iğvâya çalışır, fakat başarılı olamayınca peşini bırakır. Şeytanın Îsâ'yı denemesi hadisesi sadece sinoptik İnciller'de yer almaktadır (Matta, 3/13-17, 4/1-11; Markos, 1/12-13; Luka, 4/1-13).

Îsâ'nın bir veya üç yıl süren tebliğ faaliyetinin İnciller'den hareketle tam bir kronolojisini çıkarmak zordur; çünkü bazı olaylar İnciller'in bir kısmında yoktur, bazıları da farklı tarihlerle irtibatlandırılmaktadır. Buna rağmen tebliğ döneminin olaylarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Hz. Îsâ, Erden civarında ve Galile'de tebliğ faaliyetine başlar. 27 veya 28 yılı Nisan ayında Paskalya'nın yaklaştığı günlerde Kudüs'e gelir, Paskalya'dan sonra Kudüs'ten ayrılıp Yahudiye diyarına gider ve burada Hz. Yahyâ ile aynı bölgede tebliğ faaliyetinde bulunur, ardından Galile'ye döner. Sinoptik İnciller'in verdiği bilgiye göre Îsâ'nın asıl tebliğ hayatı Galile'de geçer. Bu bölgedeki faaliyetlerini dört safhaya ayırmak mümkündür. Birinci safha kendi memleketi olan Nâsıra'dan ilk çıkarılışı ile başlar (Luka, 4/16-30) ve muhtemelen dört ay devam eder. Mûcizeler gösterip hastaları iyileştiren Îsâ'nın bu ilk dönemdeki mesajı Rabb'in ruhunun kendisiyle birlikte olduğu, fakirlere İncil'i vazetmek için Allah'ın kendisini meshedip gönderdiği fikri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde Îsâ, Allah'ın melekûtunun yakın olduğunu bildirmekte ve insanları tövbeye, İncil'e iman etmeye çağırmaktadır. Îsâ'nın mesajı Yazıcılar ve Ferîsîler'in düşmanlığını celbeder. Ferîsîler'le Hirodesîler onu ortadan kaldırmak üzere anlaşırlar (Markos, 3/6). İkinci safhada Îsâ Paskalya için Kudüs'e gelir. Bu sırada Ferîsîler'le arası iyice açılır (Yuhanna, 5/1-47). Galile'ye dönen Îsâ'nın cumartesi günüyle ilgili kural dışı davranışları yahudi otoritelerince tepkiyle karşılanır. Ferîsîler, Îsâ'yı yok etme planları kurarken halk büyük bir coşku ile onu takip eder. Üçüncü safhada on iki havârisini seçen Îsâ dağda yaptığı meşhur vaazla pek çok hakikati dile getirir. Dördüncü safha dağ vaazı sonrasında başlamakta ve Hirodes'in Îsâ'ya karşı tavır almasına kadar devam etmektedir. Bu dönemde Îsâ hastaları iyileştirip çeşitli mûcizeler gösterir, meseller vererek gerçekleri anlatır. Nâsıra'dan ikinci defa çıkarılır, on iki havâriyi İncil'i tebliğ göreviyle çevreye gönderir. Yahyâ şehid edilir. Îsâ 5000 kişiyi doyurur. Kendisine inanan Galililer onu kral yapmak isterler (Yuhanna, 6/15). Îsâ bölgeden ayrılarak Sur ve Sayda taraflarına, oradan Dekapol'a gider ve nihayet Kefernahum'a döner. Altı ay süren bu dönem boyunca Îsâ mûcizeler göstermeye ve tebliğde bulunmaya devam eder, ölümünü ve dirilişini önceden haber verir, kendi sûreti değişir (transfiguration). Kudüs'e gider, Yahuda ve Pere'yi dolaşır, öleli dört gün olan Lazar'ı diriltir (Yuhanna, 11/1-46). Kudüs'e çok yakın bir yerde vuku bulan bu mûcizevî olay başşehri sarsar. Kudüs'te başkâhin Kayafa'nın teşebbüsüyle toplanan Sanhedrin'de Îsâ'nın yaptıklarının kendileri için tehlike oluşturduğu belirtilir, öldürülmesi için planlar yapılır (Yuhanna, 11/47-53). Durumu sezen Îsâ oradan ayrılarak Efraim şehrine, oradan da Pere'ye gider. Kudüs'e dönerek, "Korkma ey Sion kızı, işte kralın bir eşek sıpasına binmiş geliyor" (Zekarya, 9/9) ifadesindeki mesîhin kendisi olduğunu belirtmek için bir sıpa üzerinde şehre girer. Bu arada on iki havâriden biri olan Yahuda İskariyot, başkâhinlere gi-

İtalya'da Rossano Başpiskoposluk Kütüphanesi'nde bulunan VI. yüzyıla ait İncil'de Îsâ'nın Kudüs'e girişinin tasvir edildiği minyatür

derek otuz gümüş karşılığı Îsâ'yı ele vermeyi vaad eder. Ancak Fısıh bayramının birinci gününde Fısıh yemeği sırasında Îsâ, Petrus'un sürçeceğini, kendisinin ele verileceğini bildirir, havârilerinden uyanık durup dua etmelerini ister. Biraz uzaklaşarak secdeye kapanır ve dua eder, havâriler ise onu dinlemeyip uyurlar.

Kısa bir süre sonra Îsâ tutuklanır, havâriler kaçarlar. Îsâ, Başkâhin Kayafa ve Sanhedrin tarafından sorgulanırsa da yaptıklarında suç unsuru bulunamaz. Sonunda başkâhinin mesîh olup olmadığı hususundaki sorusuna karşılık Îsâ'nın açıkça mesîh olduğunu söylemesi üzerine ölümü hak ettiğine karar verilir. Yahudiler Îsâ'nın milleti kandırdığını, kaysere vergi verilmesine engel olduğunu ve kendisinin mesîh kral olduğunu iddia ettiğini ileri sürerek (Luka, 23/2) Roma Valisi Pilatus'tan öldürülmesi için onay isterler. Pilatus Îsâ'yı özel olarak sorguya çeker, iddialarının siyasî ve tehditkâr olmadığını görür (Yuhanna, 18/33-38); suçsuz olduğunu açıklayıp serbest bırakmak isterse de halkla karşı karşıya gelmeyi göze alamaz; yahudilerin ısrarla Îsâ'nın çarmıha gerilmesini istemeleri üzerine sorumluluktan kurtulmak için çare arar. Îsâ'nın Galile'den olduğunu öğrenince onu Hirodes'e gönderir (Luka, 23/7-11). Hirodes, Îsâ'yı sorgulayıp Pilatus'a iade eder. Gönlü Îsâ'yı affetmekten yana olan Pilatus, yahudilerin baskısı karşısında onun çarmıha gerilerek öldürülmesini onaylar. Bunun üzerine yahudiler Îsâ'yı Golgota denilen yere götürerek çarmıha gererler. Îsâ'nın başının üzerine "Nâsıralı Îsâ, yahudilerin kralı" diye bir yazı asılır (Yuhanna, 19/19). Îsâ cuma günü sabah saat dokuzda çarmıha gerilir (Markos, 15/25) ve öğleden sonra saat üçte ruhunu teslim eder (Matta, 27/50; Markos, 15/37; Luka, 23/46; Yuhanna 19/30). Arimatealı Yûsuf, Îsâ'nın cesedini haça gerildiği yerdeki bahçede bulunan hazır bir kabre veya kendisi için kaya içine oyduğu kabre koyar. Ancak pazar günü kabre ziyarete gelenler mezarın boş olduğunu görürler. Bu arada Îsâ dirilmiş olarak onlara görünür (Matta, 28/9-10). Yeni Ahid, Hz. Îsâ'nın dirildikten sonra on defa havârilerine ve şâkirdlerine göründüğünü kaydetmektedir (meselâ bk. Luka, 24/36-43, 50-51; Yuhanna, 20/19-29; Matta, 28/16-20). Resullerin İşleri'ne göre Îsâ dirildikten sonra kırk gün daha yaşamış, havârilerine telkin ve tavsiyelerde bulunmuş, daha sonra havârilerini Zeytinlik dağına götürmüş ve oradan semaya alınmıştır (1/3, 9/11).

Hz. Îsâ'nın hayatıyla ilgili olarak sinoptik İnciller'le (Matta, Markos, Luka) Yuhanna İncili'nin bakış açısı farklı olduğundan naklettikleri olayların kronolojik sırası da birbirinden farklıdır, ayrıca zaman ve mekânla ilgili işaretler genelde çok muğlaktır. Sadece sinoptikler dikkate alındığında Îsâ'nın tebliğ hayatı oldukça kısadır ve bu sürede yalnızca bir Fısıh yaşamıştır. Bununla beraber bazı ifade ve işaretler Kudüs'e birden fazla gittiğini düşündürtmektedir (Matta, 12/1-8; 23/37; Markos, 2/23-27; 11/1; 14/14; Luka, 6/1-5). Yuhanna İncili ise hem coğrafî planda hem kronolojik anlamda geleneksel bakış açılarından farklıdır. Ona göre Hz. Îsâ tebliğ faaliyeti döneminde bir değil üç Fısıh yaşamıştır (Yuhanna, 2/13; 6/4; 12/1).

Diğer taraftan Hz. Îsâ'nın tarihî bir şahsiyet olup olmadığı dahi Batı'da özellikle XIX. yüzyıl başlarında tartışılmış, bazıları gerçekte böyle bir kişinin yaşamadığını ileri sürmüşlerdir. Onu tarihî bir şahsiyet olarak tanımakla birlikte hayatıyla ilgili rivayetlerin mitolojik unsurlarla dolu olduğunu söyleyenler de vardır (Guignebert, s. 59-75; Bultmann, s. 11-22). İnciller'de Îsâ'nın yaşadığı dönem ve şartlarla ilgili az da olsa tarihî bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte İncil yazarlarının anlattıkları olayları dışarıdaki vâkıalara bağlama endişeleri pek yoktur. Sadece Roma Valisi Pilatus dört İncil'de de zikredilir. Matta ve Luka, Îsâ'nın doğumunu Hirodes'in saltanatının son zamanlarına yerleştirmektedir. Luka iki yerde anlattığı olayların tarihini verir (2/2; 3/1-2). Yuhanna ise Îsâ'nın mâbedden satıcıları kovma hadisesinin mâbedin inşasından kırk altı yıl sonra vuku bulduğunu belirtmektedir (2/20). Îsâ'nın tebliğ faaliyetine başlamasıyla ilgili en açık tarihî bilgiyi veren pasaj Luka İncili'ndedir, en açık tarih ise "Kayser Tiberius'un saltanatının on beşinci yılı" ifadesidir (3/1-2). Luka, Îsâ'nın otuz yaşlarında vaftiz olduğunu belirtmektedir (3/23).

İnciller'in dördünde de Îsâ'nın cuma günü çarmıha gerildiği bildirilmektedir (Matta, 27/62; Markos, 15/42; Luka, 23/54; Yuhanna, 19/31). Fakat hadisenin ayın hangi günü gerçekleştiği tartışmalıdır. Yuhanna İncili'ndeki bir ifadeye göre (18/28) Paskalya'nın yeneceği gün (14 nisan) çarmıha gerilmiş olmalıdır. Bu husus, Paskalya'nın arefesiyle tarihlenen son akşam yemeği kıssası (Yuhanna, 13/1) ve Îsâ'nın ölümü kıssasıyla da (19/31) teyit edilmektedir. Îsâ'nın öldüğünün ertesi günü büyük bayram günü yani 15 Nisan'dır. 14 Nisan tarihi Pavlus tarafından da benimsenmiştir (Korintoslular'a Birinci Mektup, 5/7). Sinoptik İnciller'deki bazı işaretler de Îsâ'nın ölüm gününün büyük bayram günü yani 15 Nisan olmadığını göstermektedir (Matta, 27/32, 57-60; Markos, 15/21, 42-46; Luka, 23/26, 50-54). Yine sinoptik İnciller son akşam yemeğini Paskalya yemeği olarak takdim etmektedir (Matta, 26/17, 20; Markos, 14/12, 17; Luka, 22/7, 15).

Îsâ, yahudi dinî takvimine göre 14 Nisan Cuma günü ölmüştür. Yahudi dinî takvimindeki 14 Nisan'ın cuma gününe rastlaması, milâdî takvimle ya 11 Nisan 27'de ya 7 Nisan 30'da ya da 3 Nisan 33'te olmuştur. Bunlar arasında gerçeğe en yakın olanı 30 yılıdır. Bu bilgilere göre Îsâ'nın hayatıyla ilgili kronoloji şu şekilde tesbit edilebilir: Milâttan önce 6 veya 5 yılı Îsâ'nın doğumu, milâttan sonra 27 yılı Yahyâ'nın göreve başlaması, 28 yılı kış mevsimi Îsâ'nın vaftiz olması, 28 yılı Nisan ayı Kudüs'te Paskalya bayramına katılması, 30 yılı 6 Nisan son akşam yemeği, 30 yılı 7 Nisan Îsâ'nın ölümü, 30 yılı 9 Nisan dirilişi (*DBS*, I, 1280; IV, 970-975; Cazelles, II, 1109-1110; Cothenet, VI, 758-759).

B) Teolojik Şahsiyeti. Hıristiyanlık'ta Îsâ, tarihî olduğu kadar hatta ondan daha fazla teolojik yönden önem taşımaktadır, zira bu dinin temel nasları Îsâ ile ilgilidir. Hıristiyan inancına göre Îsâ Allah'ın bedenleşmiş kelâmıdır, dolayısıyla tanrıdır. Tanrı'nın yaratılmamış olan ezelî mesajı bedenleşmiş olup Îsâ olarak insanlar arasında yaşamaktadır (incarnation). Bu sebeple hıristiyanlar Îsâ'ya "Tanrı oğlu, rab, mesîh" unvanlarını vermektedir. İnciller'de Tanrı'nın ondan "oğlum", onun da Tanrı'dan "babam" diye bahsettiği çeşitli pasajlar Îsâ'nın ulûhiyyetine delil olarak gösterilmektedir. Buna karşılık onun ilâh olmadığını savunanlar da İnciller'e dayanırlar (Markos, 10/17-18; Yuhanna, 5/19; 14/28, 17/3). İznik Konsili'nin toplanmasına sebep olan Arius da konsilde İnciller'den getirdiği karşı delillerle onun ilâh olmadığını göstermeye çalışmıştır. Îsâ'nın tabiatı, yani insan mı yoksa ilâh mı veya hem insan hem ilâh mı olduğu hususu asırlar boyu tartışılmış, 325 İznik, 431 Efes ve 451 Kadıköy konsillerinde alınan kararlarla insanî ve ilâhî olmak üzere iki tabiatı fakat bir tek şahsiyeti olduğu, Tanrı'nın oğlu olması hasebiyle teslîsin bir uknûmunu teşkil ettiği resmen tasdik ve ilân edilmiştir

İsâ'nın mûcizelerinden ekmeklerin çoğaltılmasını tasvir eden Kariye Müzesi'ndeki mozaik pano

(*Catechisme de l'église catholique*, s. 96-106; Michel, s. 56-61, 99-102).

İnciller'e göre İsâ'nın mesajının özü Allah'ın melekûtudur. İsâ tebliğ faaliyetine Allah'ın melekûtunun çok yakın olduğunu, insanların tövbe ederek ona hazırlanmaları gerektiğini vurgulayarak başlamıştır. Melekûtun gelişiyle şeytanın, günahın ve ölümün insanlar üzerindeki hâkimiyeti sona erecektir. İsâ Mesîh yeryüzüne ilâhî emirleri (şeriat-tevrat) kaldırmak değil tamamlamak için gelmiştir (Matta, 5/17; 6/10; İbrânîler'e İkinci Mektup, 10/9).

Hz. İsâ'nın İnciller'de yer alan çok sayıda mûcizesi vardır. Dünyaya gelişi, vaftizi esnasındaki olaylar, su üzerinde yürümesi, suları şaraba çevirmesi, rüzgâra emrederek fırtınayı dindirmesi, incir ağacını kurutması, gelecekten haber vermesi, insanların kalplerinden geçeni bilmesi, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, öldükten sonra dirilmesi, göğe yükselmesi, az yiyecekle çok kişiyi doyurması, günahları bağışlaması bunlardandır.

Hıristiyan inancına göre havârilerin gözleri önünde semaya urûc eden ve babasının sağ tarafına yerleşen İsâ dünyanın sonuna doğru ikinci defa gelecektir (parousia). İnciller'de onun çeşitli alâmetlerle geleceği anlatılmaktadır. İsâ gelmeden önce milletlerarası çatışmalar, kıtlık ve depremler, büyük sıkıntılar olacak, birçokları Mesîh iddiasıyla ortaya çıkacak, daha sonra güneş kararacak, ay ışığını vermeyecek, yıldızlar düşecek ve bütün bunlardan sonra insanoğlu (İsâ) gelecektir (Matta, 24/4-44; Markos, 13/24-31; Luka, 17/23-24, 21/25-31). İnsanoğlu meleklerle beraber gelip izzet tahtına oturunca deccâlin hâkimiyetine son verecek, iyileri mükâfatlandıracak, kötüleri cezalandıracaktır (Matta, 25/31-46). İlk hıristiyanlar, Mesîh'in ikinci gelişinin çok yakın olduğuna inanıyor ve gelmesini bekliyorlardı (Vahiy, 22/20). Fakat bu gelişin vaktini sadece Tanrı bilmektedir (Markos, 13/32; Resullerin İşleri, 1/7). Tanrı yargı yetkisini ona vermiştir (Yuhanna, 5/22).

Hıristiyan dünyasında İsâ'nın ikinci gelişiyle başlayacak ve 1000 yıl sürecek olan bir hükümranlık (millenarisme) inancı da vardır. Bu inanca göre 1000 yıllık süre ilk dirilişle ikinci diriliş arasında gerçekleşecektir. Deccâlin hâkimiyeti ve deccâl taraftarlarıyla Mesîh taraftarlarının savaşmasından sonra bu sonuncuların zaferiyle Mesîh'in 1000 yıllık yeryüzü saltanatı başlayacak, 1000 yılın sonunda kötülerle yeni bir savaş (armagedon) olacak ve bu savaş iyilerin mutlak zaferiyle sonuçlanacaktır. Fakat Katolik kilisesi 1000 yıllık mesîhî krallık inancını reddetmektedir (*DB*, IV/2, s. 1090-1096; *Catechisme de l'église catholique*, s. 149-150; Seguy, IX, 159).

İslâm'a Göre İsâ. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. İsâ, resullerin en büyükleri olan beş "ülü'l-azm" peygamberden biridir. On beş sûrede doksan üç âyette ismi veya bir sıfatı ile zikredilmekte, ağırlıklı olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem sûrelerinde doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mûcizeleri, dünyevî hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişiyle ilgili olarak bilgi verilmektedir.

Kur'an'da hem İsâ hem İbn Meryem hem de Mesîh olarak adlandırıldığı gibi başka isimlerle de anılmakta, ayrıca kendisine çok sayıda unvan verilmekte, yirmi beş defa İsâ, on altısı İsâ kelimesiyle birlikte olmak üzere yirmi üç defa İbn Meryem şeklinde geçmektedir. Mesîh kelimesi ya tek başına (en-Nisâ 4/172; el-Mâide 5/72; et-Tevbe 9/30) veya Mesîh İbn Meryem (el-Mâide 5/17, 72, 75; et-Tevbe 9/31) ya da Mesîh İsâ b. Meryem (Âl-i İmrân 3/45; en-Nisâ 4/157, 171) şeklinde on bir yerde geçmektedir. Ancak Kur'an'daki mesîh kelimesi hıristiyanların bu kelimeye yüklediği anlamda değildir. İsâ Mesîh diğer peygamberler gibi yaratılmıştır, bir kuldur. Ona ulûhiyyet nisbet etmek, onu rab edinmek kesinlikle doğru değildir (et-Tevbe 9/30-31). Mesîh diye nitelendirilmesinin birçok izahı yapılmaktadır (bk. MESÎH). Hz. İsâ'ya verilen diğer isim ve unvanları şu şekilde sıralamak mümkündür: Müeyyed (el-Bakara 2/87), rûhullah (en-Nisâ 4/171), kelime (Âl-i İmrân 3/39), vecîh (Âl-i İmrân 3/45), sâlih (Âl-i İmrân 3/46), resûl (Âl-i İmrân 3/49), mübeşşir (es-Saf 61/6), münebbi' (Âl-i İmrân 3/49), musaddık (Âl-i İmrân 3/50), âyet (el-Mü'minûn 23/50; Meryem 19/21), merfû' (en-Nisâ 4/158), temizlenmiş (Âl-i İmrân 3/55), göz aydınlığı (Meryem 19/26), abd (Meryem 19/30), nebî (Meryem 19/30), mübârek (Meryem 19/31), ilim veya alem (ez-Zuhruf 43/61), rahmet (Meryem 19/21).

Kur'ân-ı Kerîm'de âlemlere üstün kılındığı bildirilen (Âl-i İmrân 3/33) dört seçkin aileden biri de Hz. İsâ'nın annesi Meryem'in mensubu bulunduğu İmrân ailesidir. Yine Kur'an'da Hz. İsâ'nın annesi Meryem hakkında İsâ'nın doğumunun müjdelenmesi münasebetiyle de bilgi bulunmaktadır. Kur'an'a göre Meryem, ailesinden ayrılarak kendisine tahsis edilen yerde yaşarken Allah'ın ruhunu (Cebrâil) tastamam bir insan şeklinde karşısında görünce korkudan Allah'a sığınarak ondan kendisine dokunmamasını ister. Melek ise ona tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak üzere Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu söyler. Meryem'in, kendisine bir erkek eli değmediği, iffetsiz olmadığı halde nasıl çocuğu olabileceğini sorması üzerine melek bunun Allah için kolay olduğunu bildirir (Meryem 19/16-21). Sonuçta Meryem kendisine hiçbir erkek eli değmemişken İsâ'ya hamile kalır (Meryem 19/22).

Hz. İsâ'nın müjdelenmesiyle ilgili olarak İncil'de verilen bilgilerle Kur'an'daki bilgiler arasında benzerlik ve farklılıklar vardır. Her iki anlatımda da Meryem bâkiredir, fakat İnciller'e göre Yûsuf adlı bir kişiyle nişanlıdır. Luka İncili'nde (I/26-35) Meryem'e müjde veren melek Cebrâil ile hamile kalmasına vesile olan Rûhulkudüs aynı değildir. Kur'an'da ise Allah Teâlâ Meryem'e gönderilen melekten "bizim ruhumuz" diye söz eder ve genellikle bunun Cebrâil olduğu kabul edilir (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, XXI, 195). Melek Meryem'e müjdeyi vermiş, daha sonra Allah ruhundan üflemiş ve Meryem İsâ'ya hamile kalmıştır (Âl-i İmrân 3/45-46; Meryem 19/17-22; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12). Müfessirlerin belirttiğine göre Meryem'e müjdeyi

getiren Cebrâil onun gömleğinin yeninden üflemiş ve Meryem hamile kalmıştır (Sa'lebî, s. 381; Fahreddin er-Râzî, XXII, 218-219). Diğer taraftan Kur'an Îsâ'nın babasız dünyaya gelmesini Âdem'in yaratılışıyla mukayese etmektedir (Âl-i İmrân 3/59).

Meryem, Îsâ'yı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner. Kavmi, bâkire Meryem'i kucağında çocukla görünce çocuğun gayri meşrû bir ilişkinin ürünü olduğunu sanarak, "Ey Meryem! Gerçekten sen iğrenç bir şey yaptın. Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi, annen de iffetsiz değildi" derler (Meryem 19/27-28). Bunun üzerine beşikteki Îsâ şunları söyler: "Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır" (Meryem 19/27-33; Sa'lebî, s. 383-386). Kur'ân-ı Kerîm'de Îsâ'nın doğumundan itibaren tebliğ faaliyetine kadar geçen dönemle ilgili olarak sadece Meryem ve oğlunun iskâna elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirildikleri bildirilmektedir (el-Mü'minûn 23/50).

Diğer İslâmî kaynaklarda Meryem'in yanında amcasının oğlu Yûsuf b. Ya'kūb'dan da söz edilir. Meryem'in hamile olduğunu anlayan Yûsuf bunu iyi karşılamaz, fakat daha sonra durumu anlayınca Meryem'in işlerini de kendisi yapar. Doğum yaklaşınca Allah'ın emriyle Yûsuf, Meryem'i oradan uzaklaştırır ve bir hurma ağacının altında Îsâ dünyaya gelir. Bu esnada bütün putlar yüzüstü düşer. Durumdan endişe eden şeytanlar İblîs'e haber verirler, o da Îsâ'nın doğduğu yere gelir; fakat melekler her taraftan Îsâ'yı kuşattıkları için bir türlü ona yaklaşamaz (Taberî, *Târîḫ*, I, 593-595; Sa'lebî, s. 381-384).

Kur'an'a göre Allah, Îsâ'ya kitap vermiş ve onu mübarek kılmıştır (el-Mâide 5/75; Meryem 19/30-31). O İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamberdir (Âl-i İmrân 3/49; en-Nisâ 4/171). Bir olan Allah'a kulluğa çağırmış (el-Mâide 5/117), Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda onu neshetmiş (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46), kavmine namazı ve zekâtı emretmiştir (Meryem 19/31).

Kur'an'da Hz. Îsâ'nın doğduğundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilir (Meryem 19/33). Ancak genel İslâmî telakkiye göre onun bu dirilişi, Hıristiyanlık'taki gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değil kıyamet sonrası diriliştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'e göre Îsâ çarmıha gerilmemiştir. Yahudiler, Îsâ'nın tebliğ ettiği mesajdan hoşlanmamışlar ve onu öldürmek için tuzak kurmuşlardır (Âl-i İmrân 3/54). "Allah elçisi Meryem oğlu Îsâ'yı öldürdük demeleri yüzünden onları lânetledik. Halbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat öldürdükleri onlara Îsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedir; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir sağlam bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler, bilâkis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir" (en-Nisâ 4/157-158). Böylece Hıristiyanlık'ta önemli bir dinî inanç olan, insanların günahına kefâret olmak üzere Îsâ'nın çarmıha gerilmesi hadisesinin İslâm'da kabul edilmediği görülmektedir.

Kur'an'da Hz. Îsâ'nın öldürülmediğini ve çarmıha gerilmediğini bildiren âyette yer alan "şübbihe lehüm" ifadesi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu ifadenin şekillendirdiği İslâm geleneğine göre çarmıh ve çarmıha gerilen bir kişi vardır, fakat bu Îsâ değildir. İslâmî rivayetlere göre çarmıha gerilen kişi, Îsâ'nın yerini yahudilere ve Roma makamlarına gösteren Yahuda İskaryot'tur. Hain Yahuda tam Îsâ'yı ele vereceği sırada Îsâ'nın sûretine büründürülmüş ve Îsâ yerine çarmıha kendisi gerilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise çarmıha gerilen kişi haçı taşıması için görevlendirilen Kirinuslu Simun'dur (Simon le Cyreneen). Bu kişinin Îsâ'nın tıpatıp benzeri olan başka bir şahıs olduğunu söyleyenler de vardır. Buna benzer bir yorum hıristiyan dünyasında da yapılmıştır. Docetler'e (Docetes = Aphtartolâtres) göre Hz. Îsâ'nın ıstırap çekmesi ve çarmıha gerilip öldürülmesi sadece görüntüdedir; aslında onun yerine bir benzeri, belki de Kirinuslu Simun çarmıha gerilmiştir. İslâmî kaynaklarda konunun ayrıntısına dair farklı rivayetler bulunmaktadır (Taberî, *Târîḫ*, I, 601-605; İbnü'l-Esîr, I, 226-227).

Hz. Îsâ'nın yahudiler tarafından öldürülmediği ve asılmadığı Kur'an'da açıkça belirtilmekle birlikte âkıbeti, ölüp ölmediği ve semaya ref'inin nasıl olduğu konusu hem müslümanlarla hıristiyanlar arasında hem de müslümanların kendi aralarında tartışmalıdır. Îsâ'nın dünyevî hayatının sonuyla ilgili âyetlerde yer alan iki kavram büyük önem taşımaktadır. Bunlar "teveffî" ve "ref'" kavramlarıdır. Âl-i İmrân sûresinde (3/55) Allah, "Ey Îsâ! Seni vefat ettireceğim (müteveffîke), seni nezdime yükselteceğim (râfiuke), seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım" demektedir. Mâide sûresinde ise Allah Îsâ'ya, "Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı bilin diye sen mi dedin?" diye sorduğunda Îsâ, "Ben onlara ancak bana emrettiğini söyledim. Benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onları kontrol ediyordum. Beni vefat ettirince artık onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun" diye cevap vermektedir (el-Mâide 5/116-117). Bu âyetlerden, önce teveffînin ve ardından ref' hadisesinin olacağı anlaşılmaktadır. Nisâ sûresinde yahudilerin Îsâ'yı öldüremedikleri, asamadıkları, bilâkis Allah'ın onu kendi nezdine aldığı belirtilmektedir (4/157-158). Buradan ve nüzûl-i Îsâ ile ilgili hadislerden hareketle genelde Îsâ Mesîh'in "ruh maa'l-cesed" Allah katına ref' olunduğu, kıyametten önce tekrar geleceği ve o zaman ruhunun kabzedileceği kabul edilmektedir. Bu görüşü benimseyenlere göre Îsâ yahudiler tarafından öldürülmemiş, Îsâ'ya benzer bir kişi çarmıha gerilmiş veya Îsâ'nın çarmıha gerildiği zannedilmiş, Îsâ semaya ref' edilmiştir; kıyamette tabii olarak ölecek ve genel dirilişle o da dirilecektir. Diğer taraftan Îsâ'nın öldürülmekten ve çarmıha gerilmekten kurtulduğu, fakat, "Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim" (Âl-i İmrân 3/55) âyeti gereği dünyevî ömrünü tamamlayıp vefat ettiği, ruhunun Allah katına yükseltildiği görüşü de ileri sürülmektedir. Ahmediyye'ye (Kādiyânîlik) göre haç üzerindeki zâhirî ölümü ve dirilişinden sonra Hz. Îsâ İncil'i tebliğ etmek üzere Keşmir'e gitmiş, orada 120 yıl yaşamıştır. Kabri Srinagar'dadır (*EI²* [Fr.], IV, 88).

Nitelikleri. a) Allah'tan Bir Kelime Oluşu. Üç âyette Hz. Îsâ'nın "Allah'tan bir kelime" olduğu ifade edilmektedir (Âl-i İmrân 3/39, 45; en-Nisâ 4/171). Îsâ'nın Allah'tan bir kelime oluşu Allah'ın "ol" emrinin gerçekleşmesi ve onun peygamberliği gibi çeşitli şekillerde açıklanmaktadır (bk. **KELİME**). **b) Allah'tan Bir Ruh Oluşu.** Kur'an'da Hz. Îsâ'dan "Allah'tan bir ruh" olarak da bahsedilmekte (en-Nisâ 4/171), Meryem'e ruhtan üflendiği (el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12), böylece Îsâ'nın hayat bulduğu belirtilmektedir. Buradaki ruh kelimesi "Allah'ın emri, üflemesi, rah-

met ve hayat" şeklinde yorumlanmaktadır (Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, VI, 24-25). **c) Peygamberliği ve Mûcizeleri.** İslâm inancına göre Hz. Îsâ, ne hıristiyanların iddia ettikleri gibi bir tanrı veya Tanrı'nın oğlu ne de yahudilerin iddia ettikleri gibi sıradan bir insandır, o Allah'ın gönderdiği bir nebî (Meryem 19/30) ve resuldür (en-Nisâ 4/157, 171; el-Mâide 5/75; es-Saf 61/6), İsrâiloğulları'na gönderilmiş bir peygamberdir (Âl-i İmrân 3/49; es-Saf 61/6), kendisine İncil verilmiştir (el-Mâide 5/46). Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda onu neshetmiştir (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46). Îsâ, "Muhakkak ki Allah benim de rabbim sizin de rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk ediniz. İşte doğru yol budur" (Âl-i İmrân 3/51; Meryem 19/36) diyerek İsrâiloğulları'nı bir olan Allah'a kulluğa davet etmiş (el-Mâide 5/72), Allah'ın kulu olduğunu belirtmiş (en-Nisâ 4/172; Meryem 19/30), birçok mûcize göstermiştir. Mâbede adanmış, itaat ve ibadetle meşgul olmuş, Allah tarafından rızıklandırılmış, iffet sembolü olarak yetişmiş olan Meryem'den (Âl-i İmrân 3/37, 42-43) babasız dünyaya gelmiş (Âl-i İmrân 3/45-47; Meryem 19/17-22), böylece hem anne hem oğul ilâhî kudrete bir alâmet kılınmıştır (el-Mü'minûn 23/50). Hz. Îsâ'nın gösterdiği mûcizeler Kur'an'da şu şekilde belirtilmektedir: Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşmuştur (Meryem 19/30; el-Mâide 5/110; Âl-i İmrân 3/46). Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip onu canlandırmıştır (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmiştir (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Ölüleri diriltmiştir (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Evlerde yenilen ve biriktirilen şeyleri haber vermiştir (Âl-i İmrân 3/49). Semadan sofra indirilmiştir (el-Mâide 5/112-115). Bazı hıristiyanlar, semadan sofra indirilmesi mûcizesinin İncil'de geçen son akşam yemeği veya Petrus'un vizyonunda belirtilen şey olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun, Hz. Îsâ'nın az miktardaki ekmek ve balıkla çok kişiyi doyurmasına (Matta, 14/17) işaret olduğunu söyleyenler de vardır. **d) Rûhulkudüs ile Teyit Edilmesi.** Hz. Îsâ, hem doğumu sırasında hem İsrâiloğulları arasında görev yaparken Rûhulkudüs ile desteklenmiştir. Rûhulkudüs ile desteklenme ifadesi Kur'an'da sadece Hz. Îsâ için kullanılmaktadır (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110). **e) Hz. Muhammed'i Müjdelemesi.** Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in geleceği İncil'de yazılıdır (el-A'râf 7/157). Îsâ, kendisinden sonra gelecek Ahmed adındaki peygamberi müjdelemiştir (es-Saf 61/6). Bu müjdenin bugünkü İnciller'de de bulunduğu, Yuhanna İncili'ndeki Paraklet'in (14/16; 15/26; 16/7) Ahmed anlamına geldiği müslümanlarca ileri sürülmektedir (bk. **FARAKLİT**).

Kur'an'a göre Îsâ bütün üstün özelliklerine rağmen bir insan ve bir kuldur (en-Nisâ 4/172; el-Mâide 5/17, 75; Meryem 19/30; ez-Zuhruf 43/59). Hiçbir zaman kendisinin tanrı edinilmesini söylememiş ve yalnız Allah'a kulluğu öğütlemiştir (el-Mâide 5/116-117). Kur'an teslîsi açıkça reddetmekte, temel prensip olarak tevhidi ortaya koymaktadır (en-Nisâ 4/171; bk. **TESLÎS**).

Hadislerde de Îsâ'dan bahsedilmektedir. Her doğana şeytanın mutlaka dokunduğu, ancak Hz. Îsâ'ya şeytanın doğrudan değil perde arkasından dokunabildiği, onun beşikte iken konuşan üç kişiden biri olduğu, Hz. Peygamber'in onunla mi'rac gecesi ikinci kat semada karşılaştığı, kıyamette Îsâ'nın şefaat için kendisine gelenleri Hz. Muhammed'e göndereceği belirtilmektedir. Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve resulü, Îsâ'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup Allah'ın Meryem'e ilkâh ettiği kelimesi ve Allah'tan bir ruh olduğuna inanan kimsenin cennete gireceği, Meryem oğlu Îsâ'ya en yakın kimsenin Hz. Muhammed olduğu yine hadislerde açıklanmaktadır. Ayrıca Resûl-i Ekrem, hıristiyanların Meryem oğlu Îsâ'yı methettikleri gibi kendisinin methedilmesini yasaklamıştır. Diğer taraftan Hz. Îsâ'nın şemâili de hadislerde yer almaktadır. Buna göre Îsâ kırmızı benizli, kıvırcık saçlı, geniş göğüslüdür (Buhârî, "Ṣalât", 1, "Enbiyâ", 5, 24, 43, 47, 48, "Bedʾü'l-ḫalḳ", 6, "Menâḳıbü'l-enṣâr", 7, 11, 42, 53, "Tefsîr", 2/1, 17/5, "Tevḥîd", 19, "Riḳāḳ", 51, "Ḥudûd", 31, "Taʿbîrü'r-rü'yâ", 32, "Fiten", 26).

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde takdim edilen Îsâ, İnciller'de ve hıristiyan teolojisindekinden farklıdır. Hıristiyanlık'ta temel inanç esaslarından olan ulûhiyyetin bedenleşmesi, Îsâ'nın çarmıha gerilmesi dolayısıyla kurtuluş fidyesi oluşu Kur'an tarafından kabul edilmez. Bu farklılıklar, daha ilk dönemlerden itibaren müslümanlarla hıristiyanlar arasında tartışmaların başlamasına sebep olmuş, iki taraf da birbirini reddeden ve tenkitlere cevap veren eserler kaleme almış, böylece geniş bir reddiye literatürü oluşmuştur. Daha Asr-ı saâdet'te Necran hıristiyanları Hz. Peygamber'i ziyaret edince Hıristiyanlığın temel inançları tartışılmıştır. Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen âyetinin Medine'de Peygamber'i ziyaret eden Necran heyetiyle yapılan görüşme ve Îsâ ile ilgili tartışma sebebiyle nâzil olduğu rivayet edilmektedir (İbn Hişâm, I, 657; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, III, 161-163). İlk dönemlerden itibaren ortaya çıkan polemik literatürünün temel konularının başında teslîs doktrini ve Îsâ'nın tabiatı ile kefâret problemi ve çarmıh hadisesi gelmektedir. Abdullah b. İsmâil el-Hâşimî'den başlayan ve günümüze kadar devam eden reddiyelerde hıristiyanların Hz. Îsâ ile ilgili görüşleri eleştirilmekte, İslâmî görüşler savunulmaktadır (bk. **HIRİSTİYANLIK**). Diğer taraftan tefsir kitaplarında, tarih ve kısas-ı enbiyâ türü eserlerde ve tasavvuf literatüründe Hz. Îsâ ile ilgili çeşitli rivayetler yer alır. Bu rivayetlerin büyük bir kısmı hıristiyan kaynaklarından gelmektedir (meselâ bk. Taberî, *Târîḫ*, I, 593-605; Sa'lebî, s. 381-406; Clair-Tisdall, s. 49-65).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ʿays" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "ʿavs", "ʿays" md.leri; Mustafavî, *et-Taḥḳîḳ*, VIII, 272; Buhârî, "Ṣalât", 1, "Enbiyâ", 5, 24, 43, 47, 48, "Bedʾü'l-ḫalḳ", 6, "Menâḳıbü'l-enṣâr", 7, 11, 42, 53, "Tefsîr", 2/1, 17/5, "Tevḥîd", 19, "Riḳāḳ", 51, "Ḥudûd", 31, "Taʿbîrü'r-rü'yâ", 32, "Fiten", 26; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 657; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, III, 161-163; VI, 24-25; XVI, 45; a.mlf., *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), I, 593-605; Sa'lebî, *ʿArâʾisü'l-mecâlis*, Beyrut 1985, s. 381-406; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkī, *el-Muʿarreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Dımaşk 1410/1990, s. 452; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, XXI, 195; XXII, 218-219; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 226-227; Fîrûzâbâdî, *Beṣâʾir* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), VI, 111; H. Lesetre, "Millenarisme", *DB*, IV/2, s. 1090-1096; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Leipzig 1926, s. 128-130; F. Prat, "Chronologie biblique", *DBS*, I, 1280; J. Lebroton, "Jesus Christ", *a.e.*, IV, 970-975; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ān*, Baroda 1938, s. 219; Ch. Guignebert, *Jesus*, Paris 1947, s. 59-75, 78, 80-83; R. Bultmann, *Jesus Christ and Mythology*, New York 1958; M. Hayek, *Le Christ de l'Islam*, Paris 1959; W. St. Clair-Tisdall, *The Sources of Islam* (trc. W. Muir), Edinburgh, ts., s. 49-67; Abdüssamed Şerefeddin, *Ḥavle "Üsṭûre tecessüdi'lilâh"*, Cidde 1398; W. F. Arndt – F. W. Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago 1979, s. 373-374; *Nouveau Testament (Traduction oecumenique de la Bible)*, Paris 1981, s. 47; *NDB*, s. 321, 385, 389; Muhammed Atâurrahîm, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa* (trc. Kürşat Demirci), İstanbul 1985, s. 21-44, 183-206; X. Jacob, *İsâ Kimdir*, Ankara 1987; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1990, II, 303-339; Salih Akdemir, *Hıristiyan Kaynaklara ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Hz. İsâ* (doktora tezi, 1992), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Catéchisme de l'église catholique*, Paris 1992, s. 94-151; T. Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, İstanbul 1992, s. 56-61, 99-102; M.

E. Boring, *The New Interpreter's Bible*, Nashville 1995, VIII, 134; G. Parrinder, *Jesus in the Qur'ān*, Oxford 1995; Riyâz Ebû Vendî v.dğr., *ʿÎsâ ve Meryem fi'l-Ḳur'ân ve't-tefâsîr*, Amman 1996; H. Goddard, *Muslim Perceptions of Christianity*, London 1996, s. 1-3, 17-30; Zeki Sarıtoprak, *İslam İnancı Açısından Nüzûl-i Îsâ Meselesi*, İzmir 1997; Mahmûd Şeltut, "İsâ'nın Ref'i" (trc. E. Ruhi Fığlalı), *AÜİFD*, XXIII (1978), s. 319-324; Abdullah Aydemir, "Kur'an'a Göre Hz. Îsâ", *Din Öğretimi Dergisi*, sy. 27, Ankara 1991, s. 16-26; sy. 28 (1991), s. 21-36; D. B. Macdonald, "Îsâ", *İA*, V/2, s. 1062-1064; G. C. Anawati, "ʿÎsā", *EI²* (Fr.), IV, 85-90; H. Cazelles, "Chronologie", *Catholicisme*, II, 1109-1110; Ed. Cothenet, "Jesus", *a.e.*, VI, 749-759; J. Seguy, "Millenarisme", *a.e.*, IX, 159; L. F. Hartman, "Jesus", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, VII, 970-971; A. Le Houllier, "Nazarene", *a.e.*, X, 284-285.

ÖMER FARUK HARMAN

□ KELÂM. Hz. Îsâ'nın ölümü ve kıyametin kopmasından önce kıyametin bir alâmeti olarak tekrar dünyaya gelişi genellikle "nüzûl-i Îsâ" (nüzûl-i Mesîh) adı altında âlimler arasında tartışılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Îsâ'nın kıyametin kopmasından önce yer yüzüne ineceğine dair açık bir beyan yoktur. Kur'an'da Îsâ'ya inanmayanların ona tuzak kurdukları, fakat Allah'ın onların tuzaklarını boşa çıkardığı ifade edildikten sonra, "Ey Îsâ! Senin ruhunu kabzedeceğim, seni nezdime yükseltecek ve kâfirlerden çekip arındıracağım" denilmektedir (Âl-i İmrân 3/54-55). Diğer bir âyette ise yahudilerin, "Meryem oğlu Îsâ'yı öldürdük" demeleri şiddetle eleştirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır: "Halbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, sadece onlara öyle göründü" (en-Nisâ 4/157). Âyette geçen "teveffî" kelimesi Arapça'da "ruhu bedenden ayırmak, öldürmek" anlamına geldiği halde bazı müfessirlerce buna "yeryüzünden çekip almak, göğe yükseltmek" mânası verilir. Bazılarınca da teveffînin gerçek ölüm değil "uykuda ruhu alıkoyma" anlamına geldiği kabul edilir. Bir kısım müfessirler, teveffî kelimesi "öldürmek" mânasına geldiğinden bunun Hz. Îsâ'nın ruhunun kabzedildiğini açıkça ifade ettiği görüşündedir (Taberî, III, 290-291; Ebû Hayyân el-Endelüsî, II, 473; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, I, 366; Reşîd Rızâ, III, 316-317). Âl-i İmrân sûresindeki âyette yer alan "ref'" kavramı ise cansız varlıklarla ilgili olarak zikredilince maddî, insanlar hakkında kullanılınca mânevî yükseltmeyi ifade eder. Kur'an'da ref' bazan mutlak olarak da geçer ve mertebenin veya ruhun yükseltilmesi kastedilir. Âyetlerde (Âl-i İmrân 3/55; en-Nisâ 4/158) Hz. Îsâ'nın Allah'a yükseltildiği bildirilir, fakat bunun mahiyetine ilişkin herhangi bir açıklama yapılmaz.

Muhtelif hadis rivayetlerinde Îsâ'nın kıyamet alâmeti olarak yeryüzüne ineceğine dair bilgiler yer almaktadır. *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetlerde belirtildiğine göre Hz. Îsâ, deccâl ortaya çıktıktan sonra -Buhârî'de yer almayan bir kayda göre iki eli iki meleğin kanatları üzerinde- Dımaşk'ın doğusundaki beyaz minareye sabah namazı vaktinde inecek, müslümanlar arasında adaletle hükmedecek, haçı kırıp domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, hac ve umre ziyareti yapacak, nefesi kâfirleri öldürecek, Lüd kapısında deccâli katlettikten sonra yedi veya kırk yıl yaşayacak, Şam tarafından esen bir rüzgârın etkisiyle bütün müminlerle birlikte ölecektir (Buhârî, "Büyûʿ", 102, "Enbiyâ'", 49; Müslim, "Îmân", 242-243, 247, "Ḥac", 216, "Fiten", 34, 39, 110; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 12, 14; Tirmizî, "Fiten", 21, 54, 59, 62).

Kütüb-i Sitte dışındaki literatürde yer alan rivayetlerde ise Îsâ'nın ineceği yer, yapacağı işler, dünyadaki ömrü ve ölümü hakkında daha ayrıntılı bilgiler yer alır. Buna göre Îsâ ruhlu-bedenli olarak göktedir, Hz. Peygamber mi'rac yolculuğunda onunla karşılaşmış ve gökten inişini idrak etmeleri halinde kendisine selâmını iletmelerini ashabına vasiyet etmiştir. Hz. Îsâ bulut üzerinde Akabetü'l-efike'deki beyaz köprüye inecektir. Deccâli buzun erimesi gibi ortadan kaldıracak, müslümanların emîrine tâbi olup arkasında namaz kılacak veya kendisi namaz kıldıracak, onun devrinde düşmanlar barışacak, kurtla kuzu birlikte yaşayacak, bereket ve bolluk olacak, ölünce Medine'de Resûl-i Ekrem'in kabri yanında veya Kudüs'te defnedilecektir (Zemahşerî, III, 424; Kurtubî, *et-Tezkire*, II, 546; İbn Kesîr, *en-Nihâye*, I, 183; Süyûtî, s. 86).

Taberî, İbn Kesîr, Keşmîrî ve M. Zâhid Kevserî gibi âlimler nüzûl-i Îsâ'ya dair rivayetlerin mütevâtir olduğunu söylerken M. Reşîd Rızâ ve Abdülkerîm el-Hatîb gibi bazı son dönem âlimleri bu görüşü reddederler. Bunlara göre söz konusu metinlerin çoğu Kâ'b el-Ahbâr vb. Ehl-i kitap menşeli râvilerce nakledilmiş olup tedvin döneminde kaynaklara hadis olarak intikal etmiş ve dinin esasıyla ilgili görülmediğinden bu konuda titiz davranılmamıştır (Abdülkerîm el-Hatîb, s. 539). Zira bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in sözlerinde bulunması imkânsız olan pek çok çelişki mevcuttur. Hz. Îsâ'nın iniş zamanı, iniş vasıtası, dünyada kalış süresi, tâbilerinin sayısı, göreceği işler ve defnedileceği yere dair bilgilerin farklı olması bu konudaki çelişkilerden bazılarıdır.

Nüzûl-i Îsâ meselesi erken devirlerden itibaren Sünnî ve Şîî kaynaklarında kısaca yer almış, son dönemlerde ise bu konudaki tartışmalar çoğalmıştır. Hz. Îsâ'nın ölümü ve dünyaya dönüşüne ilişkin olarak İslâm dünyasında ortaya çıkan görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Hz. Îsâ düşmanları tarafından öldürülmek istenince ruhlu-bedenli olarak ilâhî huzura yükseltilmiştir. Kıyametin vukuundan önce dünyaya inecek, son peygamberin getirdiği vahiylere tâbi olacak ve deccâli öldürüp yeryüzünde adaleti hâkim kılacaktır. Âyet ve hadisler buna inanmayı gerektirir. Zira âyetlerde Îsâ'nın düşmanlarınca öldürülmediği, ileride Allah tarafından ruhunun kabzedileceği belirtilmiştir (Âl-i İmrân 3/55; en-Nisâ 4/157). Îsâ'nın ruhunun Allah tarafından kabzedildiğini mâzi sîgasıyla bildiren âyetteki teveffî kavramı (el-Mâide 5/117), bunun kıyametin kopmasından önce gerçekleşeceği tarzında yorumlanmalıdır. Çünkü başka âyetlerde Ehl-i kitabın her birinin Hz. Îsâ'nın ölümünden önce ona iman edeceği haber verilmiş (en-Nisâ 4/159) ve Îsâ'nın bir kıyamet alâmeti olduğu açıklanmıştır (ez-Zuhruf 43/61). Ayrıca tevâtür derecesine ulaşan hadisler nüzûl-i Îsâ konusuna açıklık getirmektedir. Ehl-i sünnet kelâmcıları ile Selefiyye ve Şîa bu görüştedir. Her ne kadar İbn Haldûn, Şîa'da Îsâ'nın nüzûlü yerine Mehdî inancının geçtiğini söylemişse de Şîa kaynaklarında Mehdî'nin ortaya çıkacağı inancı yanında nüzûl-i Îsâ inancının da benimsendiğine dair bilgiler vardır (İbn Bâbeveyh, s. 69; Tabersî, II, 758-759).

2. Hz. Îsâ düşmanlarınca öldürülmek istendiği anda Allah tarafından tabii bir ölümle öldürülerek ruhen kendi katına yükseltilmiştir, Îsâ konusunda Kur'an'ın açık olan hükmü budur. Nitekim Mâide sûresindeki âyette (5/117) mâzi sîgası kullanılmıştır. Âl-i İmrân sûresindeki âyette de (3/55) Hz. Îsâ'nın ileride öldürüleceği değil onu öldürenin Allah olduğu bildirilmiştir. Ehl-i kitabın Îsâ'ya iman edeceğine dair âyet de nüzûl-i Îsâ taraftarlarınca yanlış yorumlanmıştır. Bu âyette, Ehl-i kitap'tan her birinin -buna yahudiler de dahildir- kendi ölümünden önce, yani hayatının son nefesleri sırasında gerçeği anlayacağı ve bu arada Îsâ'ya da iman edeceği anlatılmıştır. Hz. Îsâ'nın kıyamet alâmeti olacağı tarzında anlaşılan